

ШЫН

СОВЕТ ЭВЛЕЛИНИҢ КОМУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЯ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЯ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1956
МАРТ
11

ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 53 (3506)

Өртөө 20 коп.

Хой ажылының бүгү ажылдакчыларының
областың хой ажылының талазы-биле чөвүлел
хуралының киржикчилеринин кый-
тыры (1 арын).

П. Я. Антропов. — Алдыгы беш чылда
советтин геологтук шинчилел албаны
(1 арын).

Совет Эвелелиниң Комунисттик партия-
зының XX съездин. Эм В. М. Молотовтун
чугазы (2—3 арындар).

Партияның XX съездинин төөгүлүг
пикетирлерин совет ууус мадырлыг
күш-ажылы биле харылап турар (3
арын).

НАЦИОНАЛ ХЕВЕРЛИК СОЦИАЛИСТИК
УТКА-ШЫНАРЛЫК КУЛЬТУРА ДЭЭШ. Ты-
ва областың национал шин театрының
20 чыл болганыга (4 арын).

СЭКП-НИҢ ТӨӨГҮЛҮГ XX СЪЕЗДИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИ АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

СЭКП-ниң Төп Комитетинин өткөт
илеткелчин талашы-биле Совет Эвелели-
ниң Комунисттик партиясының XX
съездинин резолюциясында айтканы
болза: «СЭКП ТН-ның чедишкениниң
ажыл-чоруулгазы марксисци-лениниң
өөредигни чогаалдычы амыдыралга, кол-
лективтиг удурутулганын болгаш партия-
ның иштики демократизмниң лениниң
принциптерин эң шыңгыы сагырынга,
бистин партиялыстың улус-биле чарыл-
бас харылдазының дугайында лениниң
айтышканын чарыгылап чок күүс-
диринге үндүрүлгөни келген. Съезд
онзалап демдегелеп тур. Өлүм чок Ленин-
ниң улуг тугун партия ол бүгү чылдарда
бедик туудуп келген».

Бистин социалисттик төрөөн чуртувус-
тун миллион-миллион ажылчы чоннары
Совет Эвелелиниң Комунисттик партиясы-
ның XX съездинин ажылының доозу-
ганыга туракаал болдурган митингилерге
болгаш хуралдарга съездинин төөгүлүг
шиитпирлерин илг күзүлгөп чалгыс үн-
биле хүдөп албышаан, бөдүнү төрөөн
партияны, оон лениниң Төп комитетин
долгандыр улам-на сырый каттышканын
база катан илергейлел туралар. Ол чорук
болза бистин партиялыстың калбак мас-
карлар-биле чарылбас харылдазының ка-
жаныгын-даа артык быжыкканын
дугайын баштап турар тур.

Алдыгы беш чыл планының бирги чы-
лы — 1936 чылда улус ажыл-агыйының
хөгжүлүшенин планын долдур болгаш
ажык күсөөлөр дөш бүгү улустун соци-
алисттик чарыктары бүдүргөдөр, колхоз-
тар, МТС-тер, совхозтар болгаш туудур
бүрүзүндө-ле чаа күштүгү-биле калбарып
өгөдөн. Совет Тываның ажылчы чоннары
СЭКП-ниң XX съездининин төөгүлүг
шиитпирлерин бүгү совет улус-биле бир
дөмөй сепкил ханышканын хүдөп ал,
ону амыдыралга боттандырар дөш күш-
ажылчы сөрүк киришкениниң ажылдап
туурлар.

Бызылдың сапат мастерскалының хоочун
мастери эш Рошнинин чугаалааны
болза: — чеди шактың ажыл хүнүнө
шактың, куду төлөвр ал турар ажыл-
дакчыларга ажыл төлөврүн өстүрер, чонун
пенсия хандырылганын экижилер
дугайында шитпир совет кижилерин
материалдык чагай байдалын экижиле-
ринче болгаш культуруг депкелин бед-
деринче утулган партияның чаа хемчег-
лери болур. Ол ала сатыш човашкында
хартык кылдыр ийи дапыр күженишкени
биле ажылдар хүдөргөдө биле. Мастер-
скалың бүдүргө планын бирги квар-
талда 110 хуу күсөөлөр дөш күжениш-
кениниң ажылдарынча салот дараакчыла-
рын социалисттик чарыкта кыйтырдым.

Комунисттик партияга болгаш Совет
чазакка өөрүшкүлениң илергейлөөн бо
мышкаш патриоттук чугаалары оон-даа
хөйүн демдегелеп турар. Ажылчы чоннар
партияның XX съездининин шитпирле-
рин өөренишкан, ону ажыл-агыйының
практиктиг айтырыгларының талазы-биле
салдыган сорулгаларын амыдыралга че-
дишкениниң боттандырары-биле дүүш-
дүрүп турар.

Чижээ, Кызыл, Сүт-Хөл, Эрлин, Каа-
Хем, Чаа-Хөл районнарының колхозчула-
ры март 1-ге чедир тараа культурулары-
ның үрежнерин уруушкунуң белеткелни,
Бай-Хаак, Шагаан-Арты, Чаа-Хөл МТС-
теринин механизаторлары тракторлар сеп-
телгенин планын бүрүн күсөөткен. Ын-
дыг болза-даа, областың элөөн хөй колхоз-
тарының, МТС-теринин удурутулгалары
болгаш чер-черин партия, совет органи-
зациялары тараа культуруларының, но-
гааларының үрежнерин белеткөөнчө
база тракторлар септелгенинчө эвөөн ки-
чээлгөй салып турарының фактылары
бар.

Ол бүгү четтестерин шитпирлин-биле
дүргөп чалгытпас болза чаксы тарылга
кампаниясының чорудулгазынга улуг
саат ужураштырып болур. Чаксы тарыл-
ганы кыска хуусаада агротехниктиг чүрүк
бугаар эрттерин бедик күжүт алырынга
шитпирлиг ролдуг дээрин утуп болбас.

Бистин чуртувуска коммунизм тургу-
зушкунуң, улустарың эң-найбарлы-
ның болгаш делегейин социалисттик ла-
герин быжыккарының дугайында

лениниң өөредиг Совет Эвелелиниң Ко-
мунисттик партиясының XX съездинин
шитпирлеринде илереткен. Улам ыңай
чедишкениниң бурунгаар шимчөөшкенин
хандырар төлөөдө, оон сонгаар-даа пар-
тийжи хүрөөлени бедик дайынчы арга-
лыг байдалга тудар, бистин бүгү партия-
жи ажылыны соокал чок экижилер
болгаш сайырангайжырар керек.

Партия организациялары ажыл-агый
тургузушкунуң тодаргай удурутулганын
айтырылганың үндөли өргөлдөни кы-
лар, үлөтүр бүдүргөниң, колхозтар-
нын, МТС-терин болгаш совхозтарының
ажылы херекти ханы билери-биле уду-
рт төлөөдө, оларның техниказын болгаш
экономиказын өөренирин күштөлдүр-
жүрүлү. Организациягың ажылың денел-
ли күсөөлөни хынаарың, кадрларын
шилпип алырың болгаш кижизиниң
база ажыл-агый болгаш культуру тургу-
зушкунуң аны-бүрү участоктарынга
комунисттер таарыштыр тургузарының
хөрөөн канчаар тургузуканында шит-
пирлин-биле хамааржыр. Анык калбар-
ны депшилеринче, хөрөөженирин уду-
ртур ажылдарже депшилеринче, бүдүргөдө
ажылдап турар комунисттерин санын
көүдөдиринге кичээлгөй күштөлдүр-
жүрүлү.

Партияның мурунунда салдыган сору-
галарын чедишкениниң күсөөлөринин эң
чугула чугула болза, ажылчы чоннарың
калбак массалары-биле тус-тус партия ор-
ганизациялары бүрүзүң харылдазын
улам ыңай күштөлдүрүп болур. Ажыл-
агый болгаш культуру тургузушкунуң,
чонун хүн-бүрү херегелерин болгаш
негеделерин хандырырынга, ажылчы чон-
нарын комунисттик кижизиниң хөрөөн
хөрөөн ажылчы чоннар депутаттарының
Советтеринин болгаш профсоюз органи-
зацияларының ролун шитпирлиг бед-
дер төлөөдө, оларның ажылы экижиле-
ринчө өргөдө чугулазын партия органи-
зацияларының кичээлгөй уландырар
керек.

Марксизм-лениниңинин улуг өөредил-
ге төлөткөдөгү Совет Эвелелиниң Ко-
мунисттик партиясы бөдүнүн туугунун
азаанга бүгү совет улусту улам сырый
каттыштырар болгаш ону комунисттерин
бүгү делегейге төөгүлүг чаа тилелде-
лериң чедирп шылаар дээринге кандыг-
даа чигиниң турбас.

Партия Райкомнарының болгаш эге
организацияларының сорулгасы болза,
СЭКП-ниң XX съездининин шитпирлерин
амыдыралга боттандырар дөш ажылчы
чоннарың ханыгып үнөп күш-ажылчы
патриоттук көдүрүшкүлөнеринге даян-
мышаан, съездинин материалдарын ажыл-
чы чоннарга таныштырар ажылды үн-
дөни-биле экижилер болур. Хааныгың
бирги эмчеге политиктиг пропагандазы
болгаш агитацияны партияның XX съез-
дининин айтышканына дүүштүр
эде организастан тургузар ужураг.

Пропанданды болгаш агитацияны чо-
руларда областың, районун, колхозтун,
МТС-тин, совхозтун болгаш бүдүргөниң
иштики ажыл-агый амыдыралың бай-
далдары-биле ынаамыла холбаштырып,
тодаргай сорулгаларын салыр керек.

«Бүгү-ле пропаганданы ажыл-агый
тургузушкунуң политиктиг дуржула-
зынга таарыштыр тургускан турар ужу-
раг. Ол болза бистин эң кол сорулгасы,
ынчаарга бир эвөө ону сөстүн эриг үн-
дөни-биле билпип алырын боай бээр кижиз
болза хожудангай кижиз болур болгаш та-
раачынар-биле ажылчыларның мас-
саларың пропаганда ажылың чорудуп
пыдапас ийик. Артыкшылың пуд-пуд
тарааны чып, ажаап алыр дөш, артык-
шылың пуд-пуд хөмүр дашты бээр дөш,
шак ол пуд-пуд тарааны болгаш хөмүр
дашты канчаар эки ажылдарың шит-
пирлээр дөш күрүңни экономика та-
лазы-биле тургузары — бистин ам кол
политиказы болур ужураг... Ычангаң
бүгү-ле агитацияны болгаш бүгү-ле про-
паганданы ажаа таарыштыр тургускан
турар ужураг» деп улаз Ленинниң өө-
дин партия организацияларының уду-
тучулары, пропагандистер, агитаторлар
бүрүгү кезеде удурутулга болдурар ужу-
раг.

Н. А. Булганинның болгаш Н. С. Хрущевтун, Великобританияже баар деп турарыңа

Бо чылдың чазымында Каттышкан
Хаан черинге жорлал баарыңче Анго-
британияның премьер-министри сэр Анто-
ни Пленкин чазымын ССРЭ-ниң Министр-
лер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганин
болгаш ССРЭ-ниң Дэди Советинин Прези-
дентуңун кижигүчү Н. С. Хрущев олар-

ның хүдөп алганын совет парлаалга
бижээн турган.

Н. А. Булганин болгаш Н. С. Хрущев
апрель 18-те Великобританияга чөдө
бээр болгаш ажаа 10 хүнерин дүргүзүң-
да доктар дугайында дугуржулга амгы үе-
де чедип алдыган.

(СЭТА).

Бүгү хойжуларга, хой фермаларының эргелекчилеринге, колхозтарның, МТС-терин болгаш
совхозтарның тускай эртемниглеринге, механизаторларынга база директорларынга, колхозтар
даргаларынга, колхозтарның болгаш совхозтарның хой ажылының бүгү ажылдакчыларыңа

Областың хой ажылының талазы-биле чөвүлел хуралының киржикчилеринин КЫЙГЫРЫ

ЭРТИМ ЭШТЕР!

Комунисттик партияның XX съездининин ажылдап турар кайгамчытыг хүн-
неринде бистер областың хой ажылының талазы-биле чөвүлел хуралының киржик-
чилери ажылымыстың дуржулганын солгунушаан, хойнуң баш санын өстүрер бол-
гаш сөн дүгүн, эдин, хой ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин улам ыңай
көүдөдириниң хемчеглерин айттыныс.

СЭКП ТН-ның январь Пленумунун төөгүлүг шитпирлерин боттандырдышаан,
Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының хой ажылының ажылдакчылары
1955 чылда хойнуң баш санын болгаш дүгүн көүдөдир талазы-биле чамдик че-
дишкениниң чедип алган. Ол болза дүктү болгаш каракул хураган кештерин дү-
жаарының база салып алырының күрүнө планын хуусаа бетинде күсөөдирин болгаш
чуртка хой эдин дүжаары көүдөдирин хандырар.

Бий-Хем районунун «Кызыл тараачын» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчу-
лары бир хойдан ортумаа-биле 2,1 кг дүктү алган. Ында кедээ ажыл-агыйының ажыл-
дагың 100 гектар чер бүдүргөп хамаарыштыр дүктүң ийити чымылаан 1954 чыл-
да 38 кг турганында 60 чылы 66 кг болган. Чөөн-Хемчик районун Ленин аттыг,
Танды районун Ленин аттыг колхозтары хой бүртүзүндө-не 2,2—2,3 кг дүктү кыр-
гып алганнар.

Областың мурунук хойжулары оон-даа бедик көргүзүлгөни чедип ап турар-
лар. Чижээ, Танды районун «Кызыл партизан» колхозунун улуг хойжузу Оюн Ноо-
кай 817 хойнуң баш бүртүзүндө ортумаа-биле 2,6 кг дүктү кыргып алган болгаш
төрөөн 100 хой бүртүзүндө 107 хураганнары дорутуруп өстүргөн. Чөөн-Хемчик
районун «Октябрь 30 чылы» колхозунун хойжузу М. Сандык 630 хойнуң баш бү-
ртүзүндө ортумаа-биле 3,5 кг дүктү алган.

Оон-биле чергелештир хой ажылы сандаргай байдалга турар колхозтар, сов-
хозтар бисте ам-даа эвөөн эвөө дөшүн утуп болбас. Дык хөй ажыл-агыйларда
дүк кыргыламын кедергей куду болуп, бир хойдан чүтө 1,2—1,5 кг ап турар. Хой-
нуң баш санын оожум өстүрүп, областың депке оларларын бүрүн ажылдавайып ту-
рар. Хойнуң кызыраар чорун болдурүп, улуг болгаш чаш малдарын өлүмге тава-
рыштырып, малды чөмөр-биле болгаш кажалар-биле багай хандырып турар.

Нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларын өстүрер ажылды областың кол-
хозтары эң кошмак негедерип турары улуг четтестерин бирээш болур.

Комунисттик партияның XX съездининин ССРЭ-нин улус ажыл-агыйың хөг-
жүлүшениң алдыгы беш чыл планының талазы-биле Директиваларында социалисттик
көдээ ажыл-агыйың бүтү адирларын, оон иштинде хой ажылы күштүгү-биле
көдүрүлгөни программаны айткан. Ол эң чугула документте нарын болгаш чартык
нарын дүктүг хойларын Сибиринин районнарынга хөгжүлүшениң болгаш беш чыл
дүргүзүңдө дүк кыргыламын 27 хуу бедиринин чугулазын дугайын чугаалан

Бистер, хой ажылының талазы-биле областың чөвүлел хуралының киржикчи-
лери мурунукта турар сорулгаларын чугаалап болгаш улуг харымсалгызын ханы-
гында билпип, совет кижилерге эки шынарың псе-таавы кылырынга өргөжөк
чугула бедик шынарың дүктү бүдүреринин талазы-биле алдыгы беш чылдың оонаал-
даларын хуусаа бетинде боттандырарыңа улуг салымшыкыны кириер дөш бистен
хамааржыр бүгү-ле чүдөдирин кылыр бис. Нарын болгаш чартык нарын дүктүг хой
ажылы бүгү хемчег-биле хөгжүдөр бис. Ол дугайында бисте таарымчалыг байдал-
дар бар. Чижээ, эркен чымын «УТКА-ның 25 чылы» совхозтун хойжузу эш Эвөө-
оол 750 баш төртүр хой бүртүзүндө-не 4 кг, «Элегес» совхозтун хойжузу Оюн Шы-
ги ажаап турар иртеринин баш бүртүзүндө-не 5 кг нарын дүктү кыргып алган.

Нарын болгаш чартык нарын дүктү база хой ажылының өске-даа продуктула-
рын бүдүрерин көүдөдире чүтүн-даа мурунунда малды чөмөргөдө, ажаалгазын
таарыштырар, тарып бооздар хемчегин ап турган, хойларын талгүрүн бедирин
чедип алыр, уксаазын экижилерин дүргөдөдир болгаш улуг-даа, чаш-даа малдар-
ның баш санын бүрүн камгалап алырын хандырыр өргөжөк чугула.

Эштер! Воронетин колхозчуларының кыйгыры-биле кедээ ажыл-агыйың
ажыл-ишчилери сүтү, этти болгаш өске-даа продуктуларын бүдүрер талазы-биле
алдыгы беш чыл планының оонаалдарын хуусаа бетинде күсөөдир дөш бүгү чур-
та социалисттик чарыкты калбартып туралар. Бистер, хой ажылының талазы-биле
областың чөвүлел хуралының киржикчилери, воронетин чарыкты патриоттук иници-
тиванын изин-биле держишаан, хой ажылы дүргөп хөгжүдөр дөш, дүк бүдүр-
нарын болгаш чартык нарын дүктү база хой эдин болгаш өске-даа продуктуларын
дык көүдөдир талазы-биле алдыгы беш чыл планын хуусаа бетинде күсөөдир дөш
салымшыкыны кирибешкан, социалисттик чарыкты калбартырыңче бүгү хойжуларын,
хой фермаларының эргелекчилерин, тускай эртемниглерин, механизаторларын, кол-

Алдыгы беш чылда советтин геологтук шинчилел албаны

ССРЭ-нин Чер байлактарының геологиязының болгаш
камгалаанының министри эш П. Я. Антропов биле беседа

та чаа айтканын. Ол ажылымыңа
чедир алмаздар дугайында ССРЭ-ге Урал-
дан аягыда барык билимче турган. Бүгү
барымдаларын бугаар алдыга ол
ажылыңаң черлер Мурнуу Африканың
хөй алмаздык черлеринге деңгем болур,
ынчаарга Мурнуу Африканың ол алмаз-
тарын амга чедир бүгү делегейге монополия
болуп салгылаанын туралар.

Алмаз дөргө бүгү-ле чүдөдирин и-
тинде эң-не калып чүтү болуп турары
билдинир. Алмаз-биле бүгү-ле металлдар
ны дескил, холгалап болур. Улус ажыл-
агыйыңа, бирги ээлчеге үлөтүргө ал-
мазтарын калбаа-биле ажылдар чорук де-
ришкениниң болгаш күш-ажылың бү-
дүрүшкүлүң дика улаттырар. Өске та-
лазында ол улуг үнөлүг даштар бистин
ажылымың фондунун көүдөдиринин бай-
лактыг үнө дөш база болуп болур. Ал-
мазтарын ол бар черлерин ажиткан чорук
бистин чуртувуска канчаар-даа аз-
жок улуг ужу-дуралыг болуп турар.

Сөмүгү элөөн каш чыдарың дүргүзү-
да, ылангыя чурттуң чөөн талакы рай-
оннарыга эң-не ажыктыг казар байлактары-
ның бар болуп турары дык хөй черлер
тынышкан. Казакстаның, Сибиринин
болгаш Якут АССР-ниң районнарында де-
мир рудалары бар дык хөй черлерин геолог-
лоттар ажиткан болгаш шинчилеп көргөн.
Хөмүр даштың чаа бассейнерин—Куш-
мурун болгаш Мурнуу-Алданьның бас-
сейнерин шинчилеп ажиткан. Кузнец-
киниң болгаш Караганданың, ол ышкаш

Донбассың хөмүр дашының мурунунда
шинчилетинген курлавырлары дык көүдө-
дөн. Волга болгаш Урал арасының рай-
оннарында дык хөй нефитиң черлер
ажытынылаан. Ол черлерде нефитин
шинчилетинген курлавырлары амгы үеде
Кавказтын нефитиң бүгү черлеринин
курлавырларындыр ыракта хөй болуп
турар.

Бойдус газының Сонгу Кавказга, Волга-
да болгаш Сибирде, казийинг дүстүң Бе-
лоруссияда; чөстүн—Казакстанда болгаш
Уралда; алюминийин чиг-адыниң Казак-
станда болгаш Сибирде; молибденниң—
Казакстанда болгаш Чөөн Сибирде; алю-
минийин — Иракы Чөөн чүкте дык
хөй черлерин геологтар ажиткан болгаш
шинчилеп тынпааннар.

Алдыгы беш чылда онза чугула сору-
галар ССРЭ-ниң геолог шинчилел албаны-
ның мурунга салдыган. Ол сорулгалар-
ны колдунула мынчаар, тодаргайлап бо-
лур: ажыктыг казар чүдөдирин ийит
болгаш оларын-биле улус ажыл-
агыйн хандырар дөш бистин Төрөөн
чуртувусун бүгү деңгеминин геологтук
план бугаар шинчилел өөренир; бистин
үлөтүрүшкүч херегелерин 40—50 чыл-
дарда хандырып шыдаар минералдыг чиг-
еттиң курлавырларын тургузары; нефти-
ни болгаш газын, ховар болгаш чыңат
металдарының, титанның, ферромарганец-
тиг болгаш байлактыг демир рудалары-

ның, ол ышкаш кокстук хөмүр даштын
бар черлерин бирги ээлчеге чурттуң чөөн
талакы районнарыга ийит тыварын
бүгү тала-биле калбартыр; кур болгаш
куруккан черлерин районнарынга суг
ландырылганын үнө дөштерин ийит
тывар сорулга-биле гидрогеологтук ажыл-
дарын күштөлдүрүп, ол ышкаш мине-
ралдыг удуренин болгаш тууду мате-
риалдарын шинчилеп тыварының ажыл-
дарын күштөлдүрүп болур.

Алдыгы беш чылда чорудар геологтук
шинчилел ажылдарың хемчээли эртен
беш чылда күсөөдир дөш социалисттик хем-
чег-биле деңгемге бүдүн чартык ка-
птап ажы уладыр. Бүдүрүшкү күштерин
нын сайгарынын айтырың шит-
пирлээр геологтардык дык хамааржыр.

Делеп тывар ажылдарын чорудурун
техниказы сөөлүг үеде экижөө. Совет ча-
ак геологтарын кадрларын белеткериң-
че улуг кичээлгөй салып, геологтук
шинчилел экспедицияларыңа херегелет-
нер хөй түнүгү акша-хөргөдирин берип,
шинчилел партияларын амгы үениң аппа-
ратурамы-биле хандырып турар.

Партияның XX съездининин шитпирле-
ри-биле холбаштыр улуг ажылдарын бот-
тандырар геологтарын мурунунда ту-
руп турар. Бо хүнерин чурттуң аны-бү-
рү районнарында он-он муң кижилер де-
лөп тыварының шинчилел ажылдарын чо-
рудуп туралар. Бистин улуг Төрөөн чу-
ртувустун байлактарын боттарының күш-
ажылы-биле көүдөдир дөш олар бүгү-ле
чүдөдирин кылырлар.

(СЭТА).

Эш В. М. МОЛОТОВТУҢ чугаазы

Калбарып өскөзөн антиколониалдык
түчөөшкнн Азиянын эң калбак массасын
ара туткан, а ол ышкын Африкада —
на улам-на калбарып эгелеп турар. Ол
өссар болууну байдалын өкнжнп, баса
(Төнчүзү 3-ку арында).

Национал хевирлиг социалистиг утка-шынарлыг культура дээш

(Тыва областың национал шии театрының 20 чыл боланынча)

БОТ-ТЫВЫНГЫР АЖЫЛЫМ

Национал театры үндөсүн тургусканда бээр 20 чыл болуп турар. 1936 чылда Кызылдың Каттышкан школанын чамгыраа театр салбырын организастан агаалык баштайгы 10 артистерин санына мен база кирген мен. Бир эвес ол үндөс бээр артык амырларды шүтүзүп чугаалар болза театрың төгүзүп чугаалар ол болуп ийик. Иччанга мен чүгө болушун уран-чүгө азымын дугайын, ылангы театр талазы-биле мен профессиона — драма артизи болганда бо дугайын доңчулп чугаалар көрейин.

Мен дөрткү классы дооскам, башкы техникумунга өөренип агаалдым. Техникумун ийи кураун доозуп турар үчүс, иччан менээ келер үе ким болур кижик боор мен деп күөл төртүтүп агаалдым.

Кызылга бир дугаарында-ла көргөним «Цирк» деп кинону казан-даа утпас мен. Ол кинону катан-катан көрүп турган мен. Иччанга-даа артистер ойнап турар деп чүвени билбес турган мен. Башкы техникумун директору турган эш Лопсан-Бенден биске, студенттерге ол кинону ужурун тайылбырлап, кинога артистер ойнап турар дугайын чугаалар берген.

«Цирк» деп кинога болушун ойнап турар Лобов Орлова мээң ийик артизи апарган.

Оон агаалаш артист болушуну шийттир-

леп алган мен. Иччанга чок ол күзүңи чедип амыр арга агаалаш берге турган: артист кадрлар белектер өөредилге чери чок турган болгай.

Баштай театр салбырынга алаан бергелер таваржып турган: театр талазы-биле тускай артисттер чок турган, өөредилге программасын чүгө каш ирлар, национал хөөмэй кирип турган. Ийик байдалдар бисти чамгыраа улардында-даа келтир турган. Ийик болза-даа кыска программа-биле келгелер концерттер организастан иргүлдүп турган бис. Бергелер таваржып турар-даа болушун күзүңи чедип амыр бисти сорук кирип турган. Ол үдөгү бистиң концерттерин чоконун сонугуларын хаара тутуп турган. База-даа чорутурууска чон бисти кайтамчык хүлөп ап турган.

Чер-черге чоруп турган, улустуң ирларын агаалаш болган өөстери өөренип, оларны ханы сонугуларды шийттир ап турган бис. Ол чорук улустуң аас-чо-

гаалы-биле таныжып алырынга бистиң сонугуларымыз угагырган.

Мен чүгө ираржы эвес, харын актер болурун ордандып чораан мен. Удааанда эш В. Кок-оолдун «Хайран бот» деп шийи көрүчүдериң сонугуларын хаара туткан. Ол шийин кол мадыры Бараның ролун ойнаар аас-кежик менээ таваржыкан. Ук шийин көрүтүп турар үдө бистериң театр талазы-биле билинбес чок турган.

1937 чылда орус школаның физика башкысы Раевскийниң дугаалыгында-биле амырлар мергежилин алаан шийттир ап турган бис. Ол чорук биске чаа күштү көргөндү. Илангы мээң актер болуп дөөң агаалык улам-на хайыгып турган.

«Хайран бот» деп шийи мээң чогаалыч орутка баштайгы билим болган. Ук шийи тыва улустуң артык үдө амырларын, ылангы феодализм үзүндө хөөр-жөн чонун эрге-медел чок, эт-сеп ийиаш сатырып чораан аар-берге амырларын көрүтүп турар. Карамын нүгүңүн көрүчүл болушун эрес мадырың чоруп-биле демисегин тургаш өлген тыва кыстың амырларын таныжарлар. Мен ук шийи көрүтүп турар амырларды кыска-биле көрбөң-даа болушка улустуң аас-чогаалдарын, ирларын тыва улустуң аар-берге амырларын дугайында хей-у билген мен. Ол чорук ролу чедип-киниң ойнаарынга мээң дугаалам.

Театрга 20 чыл дугурунда амырлар келгелер Караның ролунга 300 ажыг катан ойнаан мен.

Мээң ойнаамын ийги роль болза, «Лобов Ироа» деп классиктиң чогаалда Лобов Ироанын өвүр-хевир болуп. Ол шийин тыва дым кырынга үнүп агаалаш бистиң национал театрымызды төгүзүп совет классиктиң чогаалы-биле бир дугаар таныжышкын болган бурунгаар башым болган. Мен бөгүнге чедип 32 яны-бүрү ролдарга ойнаан мен, өскөр чугааларга ол хире хей өнүктүрүп, эштерил болган-дыр мен. Артист кижиңиң амырларын солун чүе ол. Артист кижик кезеде хей-хей чаа кижилер-биле таныжып, оларны сепкил-сагымын аки билер кылдыр мергезип турар ужурут.

Артист болуп амырлар келген үе дугурунда хөөр-жөн кижилерин ролун колду ойнап келген мен. Оон-биле чергелештир нарын болган берге роль болуп агаалдым.

оолдарың ролунга хей катан ойнаан мен. Чижээ, А. Островскийниң «Идишмы келит эвес» деп шийи Егорышанын, С. Михалковтун «Кызыл галстук» деп шийин — Валерий Вишняковтун, «Чаныкшап тур мен» деп шийи Саша Бутузовтун, Г. Заревтун «Павлик Морозов» деп шийинде Павликтиң ролун улуз сонугулар болган күженишкын-биле ойнап турган мен.

Ол бичи мадырларын өвүр-хевирин көрүтүп ийик-ла белең эвес деп чүвени үстүңе чугаалаан болгай мен. Ол ролдар мээң таныш эвес турган болган ол хамаан чок эсе национал артист кижилерин өвүр-хевирин, аажы-чанын ойнап көрүтүп бенин берге болгай. Оолдарың өвүр-хевирин көрүтүп шийи турганың түндүктерин мээң бичи көрүчүдериңиң эки хүлөп алышкыныры балыткан. Ролдарын ойнаарының мунунда алаан хей телерин дугурунда чаштарын амырлар-биле таныжып, ону үргүчү кичи-чөөнлүк өөренип ап турган мен. Совет урууларын ийик «Павлик Морозов» деп шийи Павлик Морозовтун ролун ойнаарынга дым улук кичиңей, актернуң ийиңи сагыш сепкилин диленишкын, агаалашкын негетинип турган.

Иччанга ол ролу ойнап көрүтүрүп күженишкын белекел-даа, шак үдө, совет урууларын амырларын дугайында хей-хей номнарын номчуруда негетинип турган. Илангы Павликти дугайында токууларын барык шүтүзүп номчаш, режиссернуң башталгы-биле дидим амырлар агаалдым. Актер кижик кижилерин сагыш сепкилин ийи-нерлер дижи болгай. Ол чөптү. Шак ийик мергежилди чедип алдыра артист кижик хамыктың мунунда болушун политиктиң билин бедишпашан чонун амырларын өөренип чугула. Чүгө ол негелде үнүзүлөш, болушун мергежилниң чогур дегенлиг чедип алдыр.

Театрларын репертуарларын болган артист кадрларын билин бедишпашан дугайында Коммунист партия сагыш салып келген болган салып-даа турар. Аааа сорук кирген совет уран-чүгүдүн амырларын бистер болушун мергезишкын улам бедишпашан, чогаалыч амырлар чача-чаа чедипкиниң чедип амыр ужурут бис.

М. КАРА-НЫС,
РСФСР-ниң алдарлыг артизи.

Театрнын артистеринге күзээшкын

Совет эртемденерин дугаалы-биле тыва улустуң национал бижини тургускан чорук театры тургузарынга канчаар-даа аажок улук ужуз дузалыг болган.

Тываның национал шийи театрының репертуарында чүгө тыва шийлер эвес, харын классиктиң орус болган совет чогаалчыларын совет чонун улук үнүзүшкын алган шийлерин тыва болган орус дилдарга үндүрүп турарын театрың чедипкиниң бирөөзи деп санаары өөрүңчү.

Театрың чедипкиниң чогаалчы С. Токанын «Төңгүр-оол», «Боттанган күз» база В. Кок-оолдун «Хайран бот» деп шийлерин көрүчүдериң талазында улук сонугулар-биле хүлөп ап турары херечилеп турар.

Амыр үдө бистиң национал театрымыз эртен чылдарга бодаарга белик идеялыг, бистиң совет амырларымыз шийи-биле көрүтүп турар шийлерин көрүчүдериң бараалганды арталыг болган! Ленинградтың театр институтун дооскам келген дээди эртемниң анык артистерин эри бөлүккө каттышкын оларны калбак программалык концерттерин болган шийлерин көрүчүдериң сонугулар артык берген.

Моон-биле кады тыва национал театр совет мунрактың идеологияны, тыва улустуң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураның дурут илеридикини болуп улук сонугулар чедип амыр чугаажок.

В. ОЧУР.

Мээң сактыышкыным

Тыва Арат Республиканың 1935 чылда болган VIII Улук хуралы национал уран-чүгүлү хөгжүдериңе кадрлар (хөгжүмчү, ираржы, хөөмэйжи, шийи болган өскө-да) белектерин болган 1936 чылда Курган театры тургузарын доктааткан.

Улук хуралдың доктаалың бугаар 1936 чылдың январь айда Кызылдың Каттышкан школаның «Уран театр» деп алаар салбыр тургускан. Ол салбырга алаа-ла бир кижилерин хүлөп албаан, уран-чүгүлү ынакшылыг болган талантлыг кижилерин шийи алган.

1936 чылда Тывага Москвадан цирк артистери келген. Оларнын Уран-чүгүлү көрүчүдери уран театр салбырын өөрениччилерин Уран-чүгүлү хамыкшылыг болурунга улук ужуз-дузалыг болган.

Иччанга ТАР-ның Курган типографияны директору турума циркчилерге орус баштакчы болуп сен дөм, мени олар-биле кады кожуннарже үндүр. Цирк артистери ТАР-ның кол кожуннарынга шүтүзүп өзүн көрүткөн. Оларнын көрүчүдериң улук кичиңей-биле хайгалар, «ийик мергезилди чедип амыр арга кижик бар ирги бе» деп боп чоранымын утпас мен.

Мунунда шериг алабынга турар үдө, хөгжүм улукчу болуп тургускан-даа, уран-чүгүлү бөлүмүнү амырлар эртеней кирип турган мен. А цирк артистерин оюн көргөним соонда хоорайнын Уран-чүгүлү бөлүмүнү амырлар ийиңиң кирип, артистерден көрүп билип алганым чамдык чүдүлериң көрүтүп турар апарган мен.

ТАР-ның Бултура амыр мени күрүне типографияны директорундан хосраш, 1936 чылдың ноябрда Каттышкан школаның «Уран театр» салбырын даамалыга томуйлаан. Оон бээр-ле театр амырларында чурттан, амырлар турар мен.

Областың национал театры 1936 —

38 чылдарда «Уран театр» деп алап турган. Иччанга биске театр талазы-биле эртемниң кижик чок турган. Иччанга «Уран театр» салбырың сургууларды улустуң аас чогаалын чыгып, алаа дайын алган, чамдык көрүчүдериң чонга көрүтүп, бот-боттарың өөренип турган.

Иччанга ол салбырын өөредилге программасын театр талазы-биле темалар эвеш кирип, дым, сан, төгү, бодус колдап турган. Салбырын сургууларында театр талазы-биле теоретиктиң билгелер, практиктиң амырлар негетинип келген.

«Уран театр» салбырын 1938 чылдан агаалаш, күрүңиң хөгжүм-шии театры кылдыр ага тургускан. Иччанга-даа театр талазы-биле тускай эртемниң кижик чок турган. Келер үеңи артистери боттарың кызым агаалы-биле шийи талазы-биле практиктиң амырларын кылып агаалаш. Ол үдө биске улук бергелер турган мээң уттулурбас.

1936 — 1940 чылдарда театрың коллектив Кок-оолдун «Хайран-бот», Треневтун «Лобов Ироа», Фурмановтун «Уйгун», С. Токанын «Ур дарганын» үш чыл болушун деп шийлерин үндүрүп турган. Бо шийлерин үндүрүп анык артистерин мергезилге улук ролу ойнаан.

1940 чылда театрың театр студияны кылдыр ага тургускан болган алаа хообаштыр тускай эртемниң эш Исмаиловтун СССР-ден каал келгилер. 1945 чылда театр студиянын алаан хей кижик дооскан болган олар РСФСР-ниң чурт деңизериниң талазы-биле II чергениң театрынын артистери болган.

Шийиң агаалаш улустуң ирларын чыгып, ол чымындын ном кылдыр үндүр деп турар.

Театр талазы-биле билинми улам-на бедишп, чонун менен негеп турар негелдениң дегенлиг туруп, чонга шийиң бараан болуп мен.

Артист М. МУНЗУК.

Чонга бараан болуру дээш

Артист атты чедип ап, чонга бараан болурун бичимден бээр күзеп чораан мен. Ол күзелиңи ботандырар сургула-биле 1948 чылда Тыва областың национал шийи театрың өөреничти артист болуп амырлар агаалаш мен. Уран-чүгүлү талазы-биле чедип алган тускай эртемни болган дуржулгам ол үдө чок болган ужурунда артист болуп, көрүчүдериң мунунга ойнаар мениң ийик-ла белең эвес болган нарын болуп турган.

Иччанга, театрың уран-чүгүлү улукчуларын болган дуржулгалыг артистерин дугаалы-биле артист болурунун баштайгы артарлар чоруту бодума шийттир ап турган мен. Театрың артистерин иччанга чонга көрүтүп турган шийлерин болган концерттеринге бодумун шийи хире шаам-биле кылып кирип турган мен. Илангы, «Анык гвардия» болган «Кызыл галстук» деп шийлер ойнап күзеткен ролдарын бөгү, Тыва областың национал шийи театрың тургустуңанында бээр 20 чыл болганымын оюн таварыштыр каттып тур мен.

Артист атты чедип алган, чонун мунунга бараан болуп дөөң күзелиңи ботандырар талазы, өөренир, театрың уран-чүгүлү талазы-биле тускай эртемни шийттир амыр мээң эргежик чугула болган. Иччанга, 1951 чылда бодумнун бөлүк өөрү-биле кады Ленинградтың Островский атты театр институтунга өөренип агаалаш мен. Ук институту Тывадан барган студенттер бистер 1955 чылдың чамгында чедипкиниң доозуп, бодушун театрымызга эртен чылдың сентябрда амырлар агаалаш мен.

Театрың дээди өөредилге черин доозуп, шийи артист деп тускай эртемни чедип алган чорук мээң база мээң өөрүмкү чонуг улук аас-кежик болган өөрүмкү болган. Бистер, Тыванын оолдар, кыстары ол улук аас-кежикти төрөң Коммунист партияныстың болган Совет чазавыстың ачы-хамыкшылыг чедип алган бис.

Дээди өөредилге черинге бо каш чылдарнын дугурунда өөренип алган чүдүлериңиң түндүк өчүлү кылдыр Кызыл хоорайнын болган областың алаан хей районнарын амырлар чоннарынга боттарыңиң концерттериниң база «Дан халазында ынакшылы» деп шийиңи бо аралында сонугуларды көрүскөн бис. Оон амырлар театрың дуржулгалыг артистери беле кады «Төм иренин казана», «Баштайгы час» болган өскө-да шийлерге кирип ойнаан бис.

Театрың дээди өөредилге черинге чедип алган тускай эртемни, уран-чүгүлү талазы-биле шийттир алган мергезилми дуржулгалыг артистерниң дузалы-биле чонга бараалганды дөөң бүтү күжүм харам чокка амырлар мен.

Г. ДУГЕРЖАА,
Областың национал шийи театрының анык артизи.

Колхозчу суурнуң радиозундан

Областың национал театрының 20 чыл оң март 10-да болурун Улук-Хем районун Калинин аттыг колхозунуң Эа-базы суурнуң чурттакчылары радиозун сеткил ханышкын-биле ынаа алган.

Колхозчуларын кичиңейи репродукторже уланган. Дикторун үнү бо дынаалы келди. Эш Кок-оолдун «Хайран бот» деп шийиниң ийги көзөгөңдөн дам-

чыдылганы бис орта улук сонугуларды дынаалдык. Дамчыдылганы дынаал оура, кыргынарнын болган аныктыгы сагымын шаандагы шаңгың аар-берге даралың олар килеңизикчи-биле көрүп оулдугуң болган.

Областың национал театрының артистерин ирларын, шийлерин казан-на радиоза дамчыды-дыр, ол бистерге четип-

пес сонугулар болуп турар. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Кара-кыстың, артистер Лаптан, Дамба-Даржааның мунун турарын ийик күзүл-биле ынаап турар бис.

Оон-биле кады областың национал театрынын артистерин уран-чүгүлү моон сонугар-даа чаа-чаа чедипкиниң болурунга күзелиң илериди өөрүңчү.

Колхозчу М. Дунгар-оол.

БИСТИҢ ТЕАТРЫНЫҢ 20 ЧЫЛЫ

Ийик шийлер национал бижик чогаалчыларын соон дарык тыптып агаалаш. 1931 чылда А. Төмүрүн «Колхозтан келген кыс» деп чогаалы кестүп келген. Чурттуң авторларын шийинде шийи чогаалдарын эш баштай эш С. Ток агаалаш. 1933—34 чылдарда оон «Хөөрөөн», «Ууун-Кара, Семис-Бара» деп шийлер бижитинилген. 1936 чылда «Ур дарганын» үш чыл болушун («Төңгүр-оол») деп шийлер бижитинген.

1936 чылда В. Кок-оолдун «Хайран-бот», С. Сарыг-оол—1938 чылда «Өскүстүн ады», «Де көрбөзүнн уруу көр», 1946 чылда «Одагышанга», «Сумуду башкы» деп шийлер бижитинилген. Тыва шийи чогаалында бир өөрүшкүлү болушун — эш О. Саган-оолдун «Чүткүл» деп шийиниң үнүгө болуп. Тыва шийлериниң төртүңүңиң орус классиктерин, совет чогаалчыларын шийлерин улук саздарыг болган. Орус шийлерин тыва дылга оулдурар амыр агаалаш берген.

Тывага уран-чүгүлү сайырадып, чонга уран-чүгүлү көрүшкүнүң бараалганды, национал театры тургузар сургула-биле 1936 чылдың январь айда Кызылдың Каттышкан школаның уран театр сал-

бырын тургускан. Ол салбыр 1938 чылда чедип турар, чонга оон, шийи көрүтүп турган.

1940 чылда Совет чазак тускай эртемниң уран-чүгүлү амырларын Тывага чорутуп берген. Оларын дузалы-биле Тывага театр студияны (өөредилге черин) тургускан. Оон сургууларын иччанга өөренишпашан, шийи, концерттерин чонга көрүтүп турган. Тыванын уран-чүгүлү талазы-биле сонугуларды болган салым-чачаның оолдар, кыстары: Мунзук Кара-кыс, Николай Өлзей-оол, Александр Лаптан, Максим Мунзук, Олег Намдараа, Владимир Монгалыбин, Лобов Севильбаа болган өскө-да алаа өөренип турган.

1941 чылдан агаалаш, театрың өөредилге чери тыва дылга оулдурган орус классиктерин болган совет чогаалчыларын шийлерин көрүтүп агаалаш. Ол совет шийлерин чогаалдарын тыва көрүчүдериң бараалгандыгыңиң эгенин салган. Оон агаалаш Д. Фурмановтун «Уйгун», К. Симоновтун «Орус кижилер», А. Островскийниң «Идишмы келит эвес» дөң ынааш шийлерин ойнап агаалаш — бистиң артистериниң уран мергезили бедиңеринге улук ролдуг болган.

1944 чыл—тыва улустуң төгүзүндө кайтамчык чагай болушкун-биле дегелетинген, тыва улус акы-дуңма хей национал улустарын өг-бүдөңгө мөңгө-биле каттыжып, оон-биле оларын эчиз күзели боттанган. Оортан агаалаш, амыр-агынын, культураның шапкын хөгжүдериң болган чагай чекетел-лишкыниң дегем оруу ажыттыган. Материалдыг башкын болган кадрларын четир санын барымдалаап, 1945 чылда Тыванын национал шийи театры шуут тургускан. Тускай профессионалдыг театры тургусканы — культура амырларынга туржук, тыва улустуң төгүзүңгө бир улук болушкун болган. Оон агаалаш бистиң театрымыз оригиналдыг-даа, оулаалыг-даа шийлерин, концерттерин областың чонунга хей-биле көрүтүп, культура амырларынга кескү черин алап, чонга ат-сураа үнүп, чонун ынакшылыг хүлөлдөп берген.

ВКП(б) ТБ-ның 1946 чылда шийи театрының репертуарын болган ону экижидер хөгжүлү дугайында доктаал амырларга ботандырарынан, бистиң театрымыз бодунуң көрүтүп чүдүлериң сөөлү чылдарда агаалаш экижиге.

Театрың сценазынга-даа, районнарын клубтарынга-даа бистиң артистериң сагыш-сеткил хайыгып келер шийлерин болган концерттерин, ылангы, Н. Гогольдун «Ревизор», А. Фадеевтиң «Анык Гвардия», Л. Леоновтун «Диреклишкын», С. Михалковтун «Кызыл галстук», М. Горькийниң «Егор Булыч болган өскө-да», А. Островскийниң «Бурю чокта буруулу», А. Корнейчуктун «Чалгын», С. Токанын «Боттанган күз», О. Саган-оолдун «Чүткүл» болган өскө-да шийлерин көрүскөн.

1954 чылда театр уран-чеченниң болган идеянын талазы-биле долу үнел чаз шийи чедип. Сталинч шааннадыг лауреалы эш Токанын «Боттанган күз» деп, тыва чонун эчиз күзелиңиң боттанганын болган Совет Тываның чаа амырларын көрүтүп турар шийин үндүрүп агаалаш.

Театр артистериниң составы уладып, оларын уран мергезили, ылангы сөөлү чылдарда агаалаш бедишп турар. Көрүчүлериң ынакшылыг, хүндүкелни каалап ап турар артистер бар: Мунзук Кара-кыс, Виктор Кок-оол, Андрей Сагды, М. Икульскай, М. Мунзук, Оон Сипин-оол, Б. Ма-

лышев, Л. Хүргүлек, Д. Дамба-Даржаа, Н. Өлзей-оол, А. Лаптан, Тамара Сат, Н. Соколик, В. Монгалыбин болган өскө-да. Чонга уран мергезилиг шийлерин көрүтүп дөөң кол режиссер Е. Меркулович, режиссер Майер болган чуркуу Бударин олар кынамаккай амырлар турарлар.

Бистиң театрымыз 1955 чылда өөрүшкүлү болушкуннарын болган. Баштайгы хоочун артистериниң бирөөзи—Мунзук Кара-кыска, тыва цирк бөлүгүнүң улукчуу Владимир Оскаловтун РСФСР-ниң алдарлыг артизи деп чагай аттарын тывыскаан. Оон ийик Ленинградтың А. Н. Островский атты театр институтун дооскан дээди эртемни он үш анык артистер театрга дөөң амырлар агаалаш.

Театрың артистериниң орус, тыва ийи бөлүктөн тургустунган чангыс коллектив улук, нарын шийлерин, концерттерин көрүтүп шийиаш күштүгү апарган. Бистиң театрымыз чүгө область төвүн эвес, районнар театрын, колхозчу суурларын, мал фермаларын, хоу бригадаларын хандырп турар.

Бо чээрби чылдын дугурунда тыва национал шийи театры ыракта долу эвес сан-биле азырга 94 аттыг шийлерин, оон шийинде 14 тыва шийлерин көрүтүп турар. 1956 чылда театр 12 чаш шийлерин белектер көрүткөн. Бистиң театрымызды перспективалары улук. Чоокчу чылдарда оон материалдыг сууру улам экижип болган артист составы-даа көзүдөр, эрге-хүлөлдө-лаа алдыр. Районнарже үнүңгө хергелериң-биле театр 60 чылдын бир чаа таарымчалыг автобусту алган.

Оон-биле чергелештир четпестер база бар. Театрың көрүтүп турар чамдык шийлерин уран-мерген талазы ам-даа четпес, чамдык артистер ийити болган уран-мергезили ам-даа бедишп турар. Театрың көрүтүп чүдүлериң, ылангы тыва шийи чогаалы кончүг эвеш. Бо талазы-биле тыва чогаалчылар театрың чаа шийлер-биле хандырар дөөң шүдүгү амырлар херек.

Бистиң анык театрымыз болган оон коллектив бүтү күштү салып турган. СЭКП-ниң XX съездинин салган сургууларын амырларга ботандырар дөөң боттарынын хүлөлдөдериң моон сонугар-даа алдарлыг-биле күзөлдүп шийи.

Л. ЧАДАМБА.

Редакторун ораканчыны
Т. С. ТАЛАНЧИ.



Чурукта: национал